

Sant Pau del Mercadal. El retrobament d'un raval de la Lleida medieval

En el decurs dels darrers anys la dinàmica immobiliària i les obres públiques ens han ofert una sèrie d'oportunitats úniques per tal de conèixer la història de la nostra ciutat. De totes les actuacions, la més important sobretot pel que fa al volum d'obra, ha estat la remodelació total de l'estació ferroviària per tal d'acollir l'arribada de la línia AVE a Lleida. El primer efecte d'aquesta gran obra va ser la creació d'un pla especial que inclou les transformacions que es fan a l'entorn i, per tant, el necessari seguiment arqueològic.

La construcció de l'anterior estació del ferrocarril va tenir com a conseqüència la localització de l'única necròpolis d'època romana que s'ha pogut documentar a la ciutat. Malgrat tot, el rescat de les peces no va ser exhaustiu i, així doncs, la informació recuperada és incompleta (per les dades que es coneixen d'aquella actuació vegeu Pérez Almoguera 1992).

La realització de noves obres a l'àmbit de l'estació ens va encoratjar per tal de poder recuperar aquella

primera intervenció. Els resultats, però, van prendre un camí diferent a l'esperat. Davant la total absència de restes que ens poguessin orientar sobre la correcta situació de la necròpolis abans mencionada, ens vam trobar amb una necròpolis però en aquest cas d'època medieval.

Les actuacions dutes a terme a l'àmbit de l'estació han estat diferents, però es poden resumir en tres, la primera com a seguiment previ l'any 2001, posteriorment amb l'excavació puntual de diferents zones i el seguiment de les obres generals a l'interior del conjunt viari entre el 2002 i el 2003 i, finalment, encara en realització, l'actuació en l'àmbit de l'aparcament on es preveu construir una zona comercial i de lleure anomenada Complex Vialia.

En tot aquest temps, el desenvolupament dels treballs no ha fet més que anar corroborant les primeres hipòtesis de treball. Així, des del descobriment del primer enterrament en el transcurs de la construcció d'una arqueta, es van consultar les dades històriques de les que podíem disposar i tot ens indica que només hi ha dos possibilitats per a les restes trobades, que es tracti de les restes conventuals del primer convent carmelita de Lleida, que Lladonosa situa a la partida de les Pardiniyes baixes, o del desaparegut barri de Sant Pau del Mercadal. La investigació i la posterior anàlisi de les restes trobades ens han decantat per la segona opció.

La creació del raval de Sant Pau i el seu Mercadal

Després que el comte Ramon Berenguer IV conquerís Lleida i se signessin les capitulacions, la ciutat

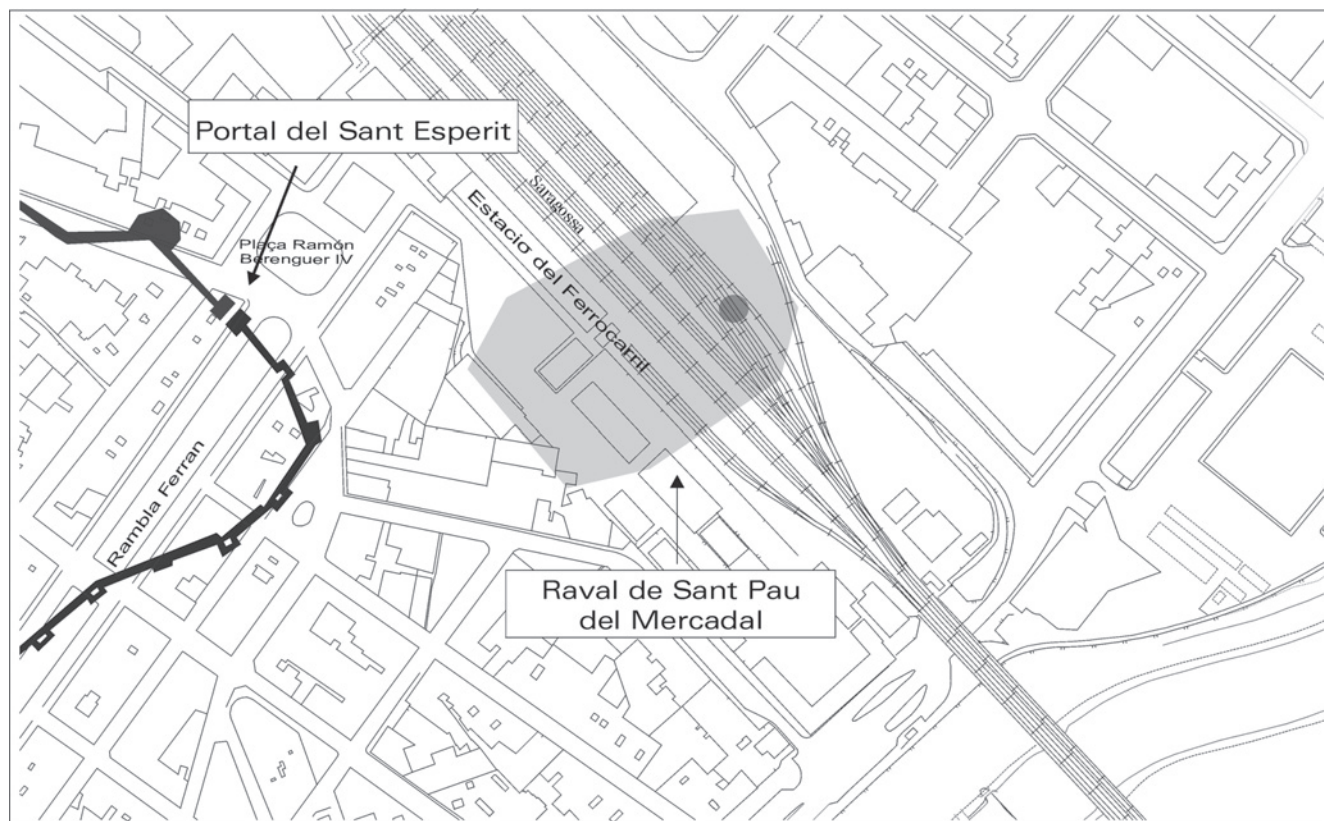

Fig. 1. Situació del raval de Sant Pau del Mercadal respecte a la muralla medieval de la ciutat.

▲ Els fonaments dels murs de la parròquia de Sant Pau del Mercadal.

▼ Enterrament col·lectiu de caràcter excepcional.

▼ Enterrament doble que n'amortitza un d'individual en fossa simple.

Fig. 2. El conjunt parroquial de Sant Pau.

inicià una ràpida reordenació que motivà, sobretot, la construcció de noves parròquies i capelles adscrites a aquestes. Al redós d'aquestes parròquies s'organitzà la ciutat en barris que tal i com s'entén en aquesta època acolliran una sèrie d'activitats específiques cadascun d'ells.

No conservem cap gravat ni tan sols de les ruïnes d'aquest barri desaparegut al segle xv. Per tant, la seva església, centre de la vida quotidiana dels seus habitants, ha estat objecte de diferents hipòtesis al llarg de la historiografia. El més lògic és compararla amb la resta d'esglésies construïdes al mateix moment a les darreries del segle xii. És per això que nosaltres vam prendre com exemple a seguir la planta de les esglésies de Sant Martí o Sant Joan, construccions d'una sola nau cobertes amb volta de canó amb l'aspecte massís que caracteritza les obres romàniques.

Sabem per les fonts documentals —*Ordenatio Ecclesiae Ilerdensis*— que va ser consagrada l'any 1168 per part del bisbe Guillem Pere de Ravidats amb advocació a Sant Pau i adscrita a la prepositura de Santa Maria Magdalena. La pobla del Mercadal apareix mencionada, a més a més, a la visita de Sant Vicens Ferrer a la ciutat i la seva entrada al barri on va passar pel convent carmelita i va rebre l'acollida de les autoritats del municipi.

Van ser les prospeccions prèvies a la intervenció arqueològica les que localitzen els que resultaren ser els fonaments d'aquesta parròquia. Es tracta d'uns murs d'un gruix extraordinari realitzats amb pedres sorrenques ben escairades i lligades amb morter de calç. La tècnica emprada és ben coneguda per nosaltres i es basa en l'obtenció dos cares vistes ben treballades amb un reblert intern de morter de calç amb còdols i bocins de sorrenca (una tècnica considerablement estesa com per exemple per bastir les muralles de la ciutat).

Com es pot suposar, al voltant de l'església, apareix la necròpolis, que s'estén per una zona molt ampla i que ens serveix per definir molt més precisament la situació de la primera.

Aquesta necròpolis amb una "llarga vida", conté una sèrie d'enterraments que es caracteritzen per la utilització de diferents mètodes per a la inhumació. En primer lloc i no gaire abundants, trobem les sepultures amb caixa de lloses, que es generalitzen sobretot a la part més propera a l'església per la seva banda sud. En segon lloc, i com a ritual més nombrós, trobem les fosses simples, excavades a les argiles naturals on es diposita el cadàver però tancat en una caixa de fusta. Són testimonis d'aquesta acció els claus de ferro que envolten els cadàvers exhumats. Generalment aquests enterraments són individuals, tot i que en alguns casos en trobem enterraments dobles d'un adult amb un infant a sobre. També són freqüents els enterraments en posició secundària, fruit d'una acumulació en el moment de fer una nova inhumació o les fosses on s'aparten els ossos trobats. Finalment i de forma excepcional, en vam trobar un enterrament de tipus col·lectiu. Es tracta d'un receptacle fet amb pedres sorrenques que folren les argiles naturals on es va localitzar però no excavar un mínim de vuit individus inhumats.

La necròpolis perdurarà més enllà que el barri mateix, duració que es defineix amb l'ampla zona de dispersió dels enterraments i la seva intromissió en zones abans ocupades per habitatges.

Aquest barri, establert al voltant de l'església, tindrà també un altre element important, com és el mercat setmanal. És per això que aquí s'establiren comerciants i artesans. Les primeres referències a aquesta activitat apareixen a partir de 1174 de la mà d'Alfons el Cast, que estableix el dijous com el dia per al mercat setmanal.

La intervenció arqueològica, malgrat el seu caràcter parcial i de seguiment, ens ha pogut oferir una sèrie de dades molt interessants que ens parlen també de l'urbanisme.

S'han documentat una sèrie d'alineacions de murs que al voltant de l'església porten una orientació molt similar. Aquests murs de vegades delimitaven àmbits, però no ha estat possible establir el tipus de modulació ja que la informació és massa parcial.

A partir de la darrera intervenció realitzada davant el nou vestíbul d'entrada a l'estació, hem pogut conèixer també la seqüència d'ocupació del barri iniciada a finals del segle xii i que arriba a les darreries del xiv. En aquesta zona més marginal i propera al Noguerola, s'han documentat una sèrie de retalls a les argiles naturals amb un accés lateral i que posteriorment es reblen amb pedra i còdols. De les 7 estructures localitzades, només una ens ha proporcionat la planta sencera, tot i que sembla que totes segueixen les mateixes pautes.

Associada a aquests retalls aparegué també una cubeta ovalada i de desenvolupament cilíndric amb les parets rubefactades, però sense cap resta de producció que ens indiqui el tipus d'activitat que es portava a terme en aquesta zona proto-industrial.

La nostra única hipòtesi funcional es basa en una cita que fa Lladonosa a partir d'una escriptura de 1185 (Arch. Cap., Llibre Verd, f. 205r) en què es descriu la presència d'un hort i d'algunes "basses d'amerar cànem".

Hem referit altres vegades la importància de la indústria tèxtil a la Lleida medieval. La producció del cànem i el lli necessita un procés de transformació del cultiu en fil i finalment el teixit, que és llarg i empra un nombre considerable d'operaris, en primer lloc per cultivar els horts, en segon lloc per arrencar la planta i fer la transformació i finalment per obtenir un producte manufacturat, tal i com es recull en aquestes línies extretes d'una pàgina etnogràfica de l'Aragó.

En primer lugar se plantaban los cañamones que se habían dejado de la cosecha del año anterior. La planta seguía su ciclo habitual y crecía hasta que alcanzaba su madurez y se secaba suficiente como para poder ser recolectada.

Esta planta alcanza una altura algo mayor que la del trigo; no tiene espiga, y el grano está metido dentro de la caña.

Llegado el tiempo de su recolección, se arrancaba el cáñamo, se hacían "mañas"; y con varias "mañas" se hacían las cabañas "pingadas" para que se fuera secando.

Cuando estaba bien oreado y medio seco, se acarrea a la era y se extendía para que se terminara de secar. A continuación se golpeaban las puntas de arriba, o sea: las cabezas, repetidas veces para extraer los cañamones

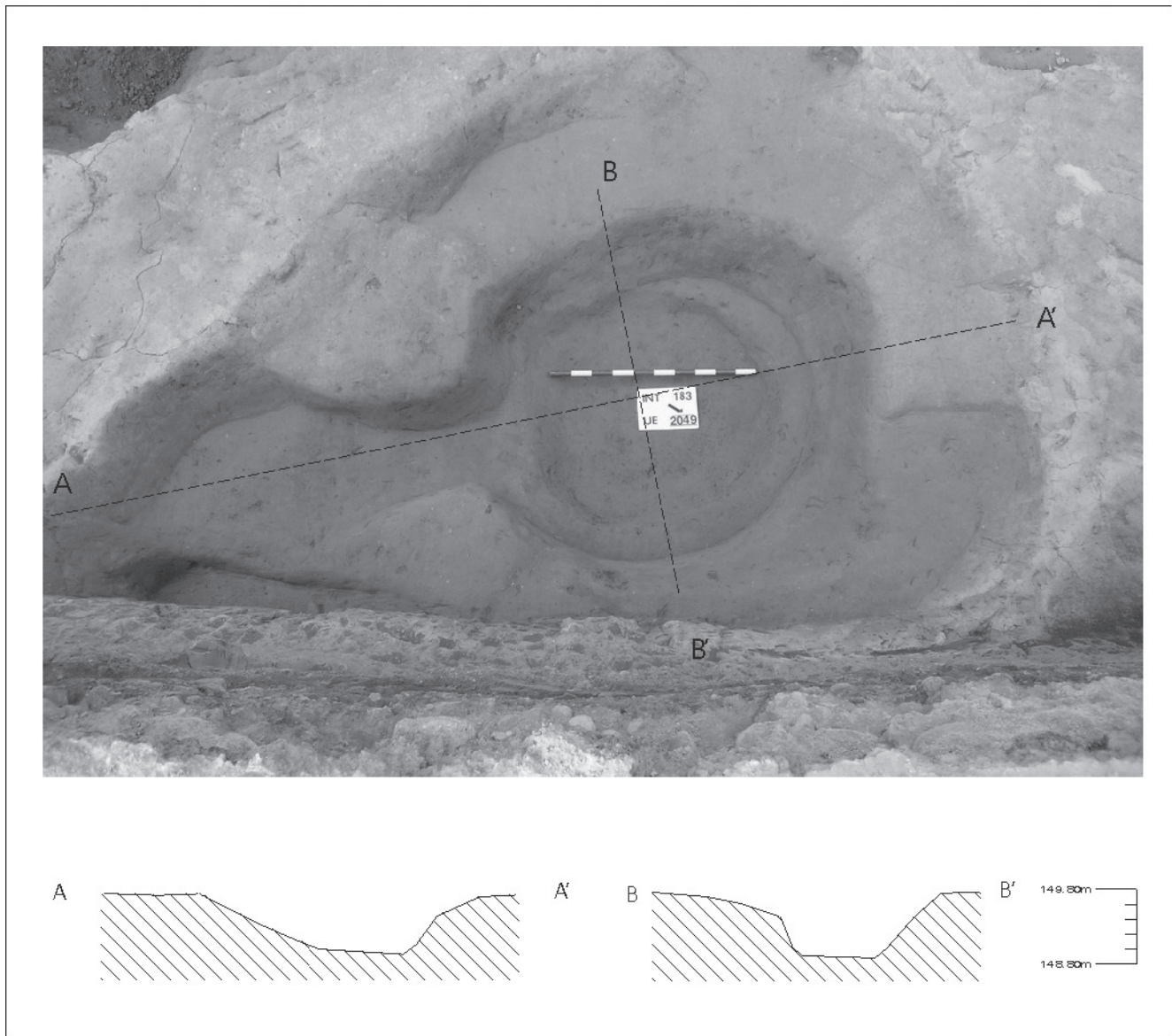

Fig. 3. Planta i seccions d'una de les basses per "amerar el cànem".

que servirían como simiente para la cosecha del año siguiente.

Después se llevaba el cáñamo —ya sin cañamones— al río, se cubría bien con agua y se ponían piedras encima para que el agua no lo arrastrara. Durante varios días se metía y se sacaba del agua repetidas veces, y a continuación se sacaba definitivamente y se extendía para su secado final.

Después de este sucesivo mojado y secado, el cáñamo se machacaba con un rústico instrumento de madera en forma de gamellón. La parte de arriba de este artefacto, que tenía forma de boca cuadrada y plana, se llamaba machaca o machacadera.

Por efecto de los golpes, se comenzaban a perfilar los cerros y madejas, que se espadaban a continuación con una espada.

La llamada espada era una rústica tabla de madera en forma de cuchillo y muy dura. Y, una vez espadada, se pasaba por la agramadera —tabla con grandes púas— y la fibra de cáñamo quedaba limpia y preparada para su hilado o torcido, según hubiera lugar o se desease.

Aquests retalls, localitzats no gaire lluny del Nogueroles i el Segre, reblerts de còdols i sense cap preparació a les seves parets per tal d'aïllar-los, si és

que es tractava de dipòsits, ens suggereixen aquesta utilitat de remull per al cànem, ja que responen molt bé a les característiques d'un dels moments de la producció.

És la primera ocupació d'aquesta zona que posteriorment es reconverteix en zona d'habitatges, tal i com hem pogut corroborar arqueològicament.

Les basses es reblen amb tot tipus de materials i es basteixen els fonaments de nous habitatges, que en aquest cas i al contrari del que passa amb els més antics, propers a l'església, estan fets amb còdols. L'orientació dels mateixos —molt més senzills— es fa seguint *grosso modo* les pautes que marquen els anteriors, és a dir orientats de nord a sud. No tenim constància de carrers tot i que es pot intuir la probable presència d'espais públics al voltant de l'església, així com en els espais resultants en el moment de lligar les alineacions de murs.

Quant a la cronologia que es desprèn de totes aquestes intervencions, cal dir que coincideix plenament amb les notícies que tenim per al barri i que data la seva creació cap a finals del segle XII i la

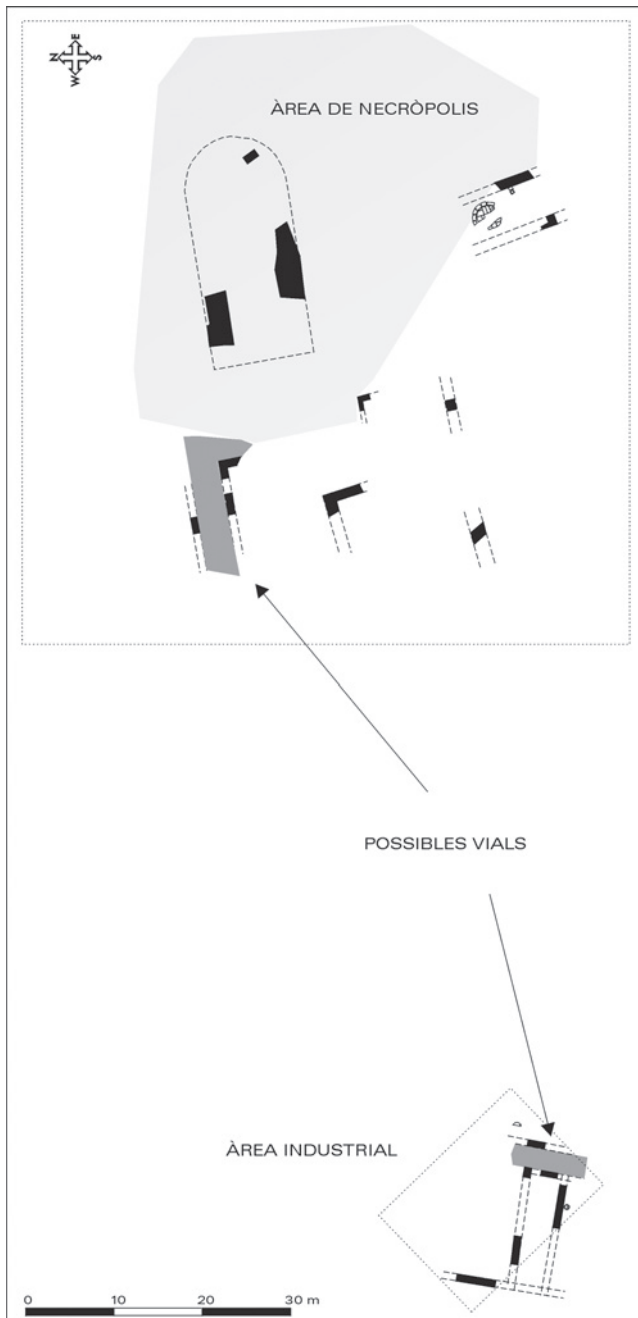

Fig. 4. Panta de les restes descobertes després de les diferents campanyes.

seva decadència en els inicis del segle xv, coincidint amb una absència gairebé generalitzada de ceràmica decorada en blanc i reflex metàl·lic i escassa decorada en blanc i blau.

Resta encara una darrera fase de documentació arqueològica amb el seguiment de l'obra de construcció del Complex Vialia, en què no descartem trobar alguna altra resta de construcció tot i que siguin els negatius d'aquestes obres de caràcter industrial.

Marta Morán Álvarez

Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida

Bibliografia

GALLART *et al.* 1991

J. Gallart, J. Giralt, J. M. Miró i Elisenda Vives, *La parròquia de Sant Martí de Lleida*, Monografies d'Arqueologia Urbana, 3. Lleida, 1991.

GARCIA I PAYÀ 1999

E. Garcia i X. Payà, "Excavacions a l'antic barri de Cappont i la a la sèquia de Torres", *Iltirta. Arqueologia*, 2. Lleida, 1999.

LLADONOSA 1976

J. Lladonosa, *Las calles y plazas de Lérida a través de la historia*, vol. V, 2a edició, Artis Estudios Gráficos, Lleida, 1976.

MORÁN *et al.* 2001-2002

M. Morán, I. Gil, A. Lorient, X. Payà i M. Molist, "Darreres aportacions a la Lleida Medieval", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 11-12. Lleida, 335-358.

PÉREZ 1992

A. Pérez Almoguera, "Los hallazgos de la zona de enterramientos en torno a la estación de Ferrocarril de Lleida", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 2, Lleida, 199-216.

SABATÉ 2003

F. Sabaté, *Història de Lleida*, vol. 2. *Alta edat mitjana*. Pagès Editors, Lleida.

SOL I TORRES 1990

R. Sol i C. Torres, *L'ahir i l'avui de la presència carmelitana a Lleida*.